

Temat lekcji: Gospodarka średniowiecznej Polski

Na podstawie podręcznika: Robert Gucman, Historia i Społeczeństwo - Gospodarka, WSIP

Proszę wpisać do zeszytu pod tematem lekcji poniższe punkty:

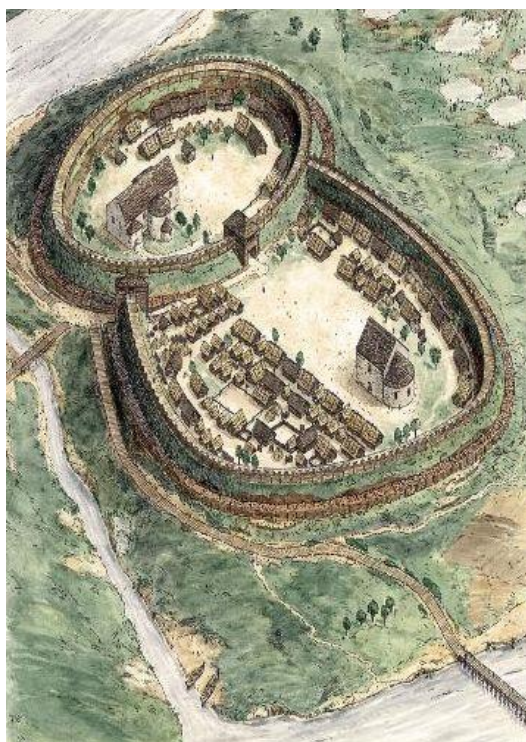
1. GOSPODARCZE POCZĄTKI PAŃSTWA POLSKIEGO
 - a. osady służebne
2. Władca a rozwój gospodarczy jego ziem
 - a. daniny i usługi
 - b. immunitety sądowe i ekonomiczne
3. Kościół a gospodarka ziem polskich w średniowieczu
 - a. rola zakonów
 - b. dziesięcina
4. Miasta polskie w średniowieczu
 - a. proces lokacji
 - b. prawa miejskie
5. Wieś w średniowieczu
6. Gospodarka w Polsce pełnego i późnego średniowiecza

Proszę zapoznać się z tekstem:

W połowie X w. powstało państwo polskie. W tym czasie kraje Europy Zachodniej wchodziły już w okres osłabienia władzy państwowej i wykształcenia się systemu feudalnego. W Polsce system ten zaczął rozwijać się w połowie XI w., ale dopiero w okresie rozbicia dzielnicowego przybrał kształt podobny do zachodnioeuropejskiego. Zbiegło się to m.in. z intensywnym rozwojem gospodarczym ziem polskich, związanym z licznymi lokacjami, wprowadzeniem trójpolówki, rozkwitem handlu i rzemiosła.

GOSPODARCZE POCZĄTKI PAŃSTWA POLSKIEGO

Ziemie, na których w końcu X w. władała dynastia piastowska, zamieszkiwane były przez nieco ponad milion osób. Organizacja państwa była oparta na **grodach**, stanowiących centrum **okręgów grodowych**. Zarządzali nimi komesowie lub kasztelanowie, którzy dowodzili niewielkimi drużynami. Ich zadaniem było utrzymanie porządku i pobór **danin**. W grodach istniały najczęściej budynki drewniane, tylko w największych i najważniejszych ośrodkach, np. na Ostrowie Lednickim, w Gnieźnie czy na Wawelu, stawiano budynki murowane.

*Gród w Poznaniu, rekonstrukcja współczesna
Obok grodu powstawały podgrodzia. Ich mieszkańcy zajmowali się rzemiosłem, handlem, transportem, hodowlą. Wiele z nich było rolnikami lub wojami. Wiele podgrodzi przekształciło się później w miasta.*

Źródło: <http://medievalia.pl/archeologia/wkroce-dowiemy-sie-kiedy-wybudowano-pierwszy-poznan/>

Na potrzeby mieszkańców grodu pracowały położone w najbliższej okolicy **osady służebne**. Nazwy, które im nadawano, nawiązywały do zajęć mieszkańców, np. chłopci żyjący w miejscowości Grotniki wytwarzali strzały, w Szczytnikach powstawały tarcze, w Świniarach zajmowano się hodowlą trzody przeznaczoną dla grodu, a w Owczarach - hodowlą owiec.

WŁADCA A ROZWOJ GOSPODARCZY JEGO ZIEM

We wczesnym średniowieczu prawem była wola władcy - księcia, a później monarchy. Ludność była zobowiązana do dostarczania określonych **danin** i wykonywania **posług** (np. zapewnienia władcy utrzymania w czasie, kiedy przebywał ze swoim dworem w określonym miejscu). System ten nazywano **prawem książęcym**. Z czasem uprawnienia książęce, zwane **regaliami**, zmniejszały się na rzecz możnowładców i Kościoła. Działo się tak, ponieważ władca nadawał im majątki ziemskie i cedował na ich rzecz określone prawa i przywileje, przede wszystkim **immunitet ekonomiczny** oraz **immunitet sądowy**. Władcy czynili tak, gdyż chcieli przyciągnąć jak największą liczbę ludności osadniczej i doskonale rozumieli, że zrzeczenie się części uprawnień i zysków przyniesie znaczny wzrost dochodów w przyszłości.

KOŚCIOŁ A GOSPODARKA ZIEM POLSKICH W ŚREDNIOWIECZU

Pierwsze lata po chrystianizacji Polski to okres tworzenia zrębów struktury Kościoła. Niedługo po chrzcie powstało w Poznaniu pierwsze biskupstwo misyjne, a w 1000 r. - pierwsze arcybiskupstwo w Gnieźnie, któremu podlegały tworzone stopniowo kolejne biskupstwa: w Krakowie, Wrocławiu, Kołobrzegu, Kruszwicy, Płocku, potem zaś także biskupstwo lubuskie. Do XII w. powstała sieć murowanych **katedr** oraz system kościołów parafialnych. Powstawaniu organizacji kościelnej towarzyszyły bardzo rozległe nadania ziem, na których fundowano kościoły i klasztory różnych zakonów. Klasztory **benedyktyńskie** powstały w Tyńcu, Mogilnie i na Świętym Krzyżu. Benedyktyni zagospodarowywali tereny wokół

klasztorów, przyczyniając się do gospodarczego rozwoju tych ziem. W Trzemesznie oraz Czerwińsku obecni byli kanonicy laterańscy. Opactwa norbertańskie znajdowały się w Strzelnie, Hebdowie i na Zwierzyńcu pod Krakowem. Największą rolę w dziejach gospodarczych Polski odegrali jednak **cystersi**.

Pozostałości opactwa cystersów w Sulejowie (Podklasztorze) koło Piotrkowa Tryb. Źródło:

<http://sekcjaarchoe.pl/sulejow-podklasztorze-autorskie-badania-architektoniczne-w-obrebie-dawnego-opactwa-cystersow/>

Zakon ten powstał w Europie Zachodniej pod koniec XI w., a w Polsce pojawił się w 1. połowie XII w. Cystersi stanowili trzon administracji państwowej i chętnie osiedlali się na terenach, na których nie było jeszcze osadnictwa. W rezultacie przyczyniali się do zagospodarowywania i kolonizowania tych obszarów. W ich majątkach wprowadzano wiele nowinek technologicznych i ekonomicznych, a Piastowie szybko docenili umiejętności cystersów i chętnie sprowadzali ich do swoich dzielnic i księstw. Opactwa cysterskie powstały m.in. w Jędrzejowie, Sulejowie, Wąchocku, Łeknie, Łądzie, Lubiążu, Oliwie i Pelplinie. Kościół na ziemiach polskich utrzymywał się nie tylko dzięki nadaniom ziemskim i odpowiedniemu gospodarowaniu w majątkach kościelnych. Również wierni przyczyniali się do jego utrzymania, płacili bowiem **dziesięcinę** i daniny.

MIASTA POLSKIE W ŚREDNIOWIECZU

Ożywienie gospodarcze w Europie Zachodniej doby pełnego średniowiecza wpłynęło w XIII w. na rozwój gospodarki ziem polskich. Utrwały się międzynarodowe powiązania handlowe i rozwijały miasta - na ziemiach polskich przechodziły proces **lokacji** i otrzymywały **prawa miejskie** (a tym samym osobowość prawną, prawa i obowiązki). Lokacji dokonywano w dobrach monarszych, rycerskich oraz należących do Kościoła. Najstarszym miastem lokacyjnym na ziemiach polskich jest Złotoryja, która otrzymała prawo magdeburskie w 1211 r. Potem prawa takie nadano Wrocławowi (po raz pierwszy w 1214 r.) i Opolu (1217 r.).

Akt lokacji miasta składał się z trzech elementów. Najpierw władca określał, że obywatele miasta będą płacili rentę pieniężną i z góry ustalał jej wysokość. Ustanawiał także czas wolny od obciążeń, który mieszkańcy mieli wykorzystać na zagospodarowanie się i rozwinięcie działalności gospodarczej. Na mocy tej części lokacji każdy obywatel otrzymywał od władcy działkę ziemi - siedlisko - w wieczyste użytkowanie (choć formalnie właścicielem nadal pozostawał władca). Prawo do użytkowania mogło być sprzedawane i dziedziczone. W zamian za to mieszczanin zobowiązywał się do płacenia czynszu oraz obrony miasta w razie niebezpieczeństwa.

Drugim elementem aktu lokacji było przyznanie immunitetu. Władca zrzekał się w nim części swoich praw, a przekazywał je mieszkańcom. Od tej pory w miastach często istniały dwa ośrodki władzy: związani z władcą wójt i ława miejska oraz wybierani przez mieszczan burmistrz i rada miejska. Bogatsze miasta wykupywały wójtostwa z rąk władcy, dzięki czemu cała władza trafiała w ręce mieszczan (najczęściej najbogatszej ich części - patrycjatu).

Ostatni element lokacji stanowiło przestrzenne zorganizowanie miasta. Niekiedy miasto zakładano na tzw. **surowym korzeniu** - w miejscu, w którym nie istniało wcześniej osadnictwo. Wówczas wytyczenie granic miasta, usytuowania rynku i przebiegu ulic nie było skomplikowane. Prawa miejskie otrzymywały jednak także miasta już istniejące. Najczęściej jednak i w takim przypadku na nowo organizowano przestrzeń miejską.

Lokacji towarzyszyło nadanie praw miejskich, czyli zbioru przepisów, które miały obowiązywać w mieście. Po ich uzyskaniu jego obywatele przestawali podlegać władzy monarszej. Większość miast w Polsce lokowana była na **prawie magdeburskim**. Oznaczało to, że prawa miejskie wzorowano na prawie miejskim wypracowanym i zastosowanym w Magdeburgu (miasto we wschodnich Niemczech). Miasta pomorskie, znajdujące się w orbicie wpływów Hanzy, lokowano niekiedy na prawie lubeckim. Swoją wzór praw miejskich wypracowało Chełmno (**prawo chełmińskie**). Prawa miejskie obejmowały m.in. pozwolenie

na uprawianie rzemiosła i organizowanie cechów, określenie przywilejów danego miasta, w tym np. prawo do organizowania targów i jarmarków. Ważny przywilej, dostępny jednak tylko niewielu miastom, stanowiło prawo składu (narzucony na kupców obowiązek zatrzymania się w mieście i wystawienia przez pewien okres swoich towarów na sprzedaż). Istotne było też prawo mili, dzięki któremu na obszarze wokół miasta ograniczano działalność gospodarczą konkurencyjną w stosunku do prowadzonej przez lokalnych mieszczan.

WIEŚ W ŚREDNIOWIECZU

Proces lokacji objął również wsie. Pan feudalny starał się ściągnąć osadników do swoich włości, dlatego zachęcał ich korzystnymi warunkami osiedlania, m.in. okresem wolnizny (czyli zwolnienia z płacenia czynszu z tytułu otrzymanej w użytkowanie ziemi). Początkowo lokowano wsie na **prawie polskim**, które polegało na zawarciu umowy osobno z każdym osadnikiem. Później - w XIII w. - na ziemiach polskich zaczęły dominować lokacje wsi na **prawie niemieckim**. Pan zawierał umowę nie z poszczególnymi osadnikami, a z przedsiębiorcą zwanym **zasadźcą**, który organizował grupę osadników.

Każdy osadnik otrzymywał działkę ziemi o powierzchni 1 łana (od 17 do 25 hektarów), a nadwyżki produkcji mógł sprzedawać na wolnym rynku. W umowie określano też wysokość wolnizny. Po ulokowaniu wsi zasadźca zostawał sołtysem i stawał na czele lokowanej wsi. Sołtysi mieli uprawnienia do sprawowania sądów nad osadnikami (za co otrzymywali 1/3 opłat sądowych). Mieli też prawo do każdego szóstego łanu osadniczego oraz 1/6 czynszów. W zamian za to byli lennikami pana feudalnego - musieli służyć mu zbrojnie w czasie wojen. W średniowieczu na ziemiach polskich sołtysi tworzyli silną grupę społeczną, posiadającą wiele przywilejów i źródeł dochodów. U schyłku tej epoki ich pozycję systematycznie osłabiali panowie feudalni. Wreszcie w 1423 r. na mocy jednego z przywilejów szlacheckich - statutu warckiego - szlachta uzyskała prawo do usunięcia ze swoich ziem „krmąbrnych a nieposłusznych” sołtysów. Pod koniec XV i na początku XVI w. przeprowadzono akcję wykupu sołectw z rąk sołtysów. Szlachta, która tym samym nabyła ich uprawnienia sądownicze, mogła teraz bez przeszkód sądzić chłopów w swoich włościach. Starała się ograniczać prawa sołtysów, ponieważ przeszkadzali w budowie **folwarków szlacheckich** – dużych gospodarstw opartych na pańszczyźnianej pracy chłopów.

FORMOWANIE SIĘ STANÓW

W okresie pełnego średniowiecza formowały się i powoli zamykały w Polsce stany. Stan duchowny ukształtował się dzięki przywilejom nadawanym duchowieństwu od 1180 r. (przywilej łęczycki) do końca XIII w. Przywileje szlacheckie oraz postępujące zmiany w organizacji sił zbrojnych do połowy XIV w. ukształtowały i zamknęły stan szlachecki. Z kolei lokacje i prawa nadawane miastom uformowały stan mieszczański. W średniowieczu stosunkowo mocną pozycję miało mieszkające w Polsce chłopstwo. Jednak zmiany w formie gospodarowania i postępujące uzależnienie chłopów od panów feudalnych sprawiły, że sytuacja prawna i gospodarcza chłopstwa w następnych wiekach znacznie się pogorszyła.

GOSPODARKA W POLSCE PEŁNEGO I POŹNEGO ŚREDNIOWIECZA

Czarna śmierć, która na zachodzie Europy spowodowała katastrofę demograficzną i postępujące załamanie gospodarcze, w Polsce nie miała tak drastycznych skutków. Dało to

gospodarcze podstawy do budowy potęgi politycznej kraju. Kazimierz Wielki uporządkował stan finansów państwowych, a za uzyskane w ten sposób fundusze ufortyfikował kraj. Polska znalazła stałe miejsce w międzynarodowym systemie handlowym dzięki stworzonemu przez Hanzę szlakowi handlowemu łączącemu wschód i zachód Europy. Przyłączenie do Polski przez Kazimierza Wielkiego Rusi Czerwonej spowodowało, że nasz kraj uzyskał połączenie handlowe ze strefą Morza Czarnego. Po zawarciu unii polsko-litewskiej i objęciu tronu przez dynastię Jagiellonów Polska weszła na drogę wiodącą ku potędze politycznej i dobrobytowi gospodarczemu. W ciągu kilkudziesięciu lat udało się złamać polityczną i gospodarczą dominację państwa zakonu krzyżackiego. Leżące w Polsce miasta hanzeatyczne coraz częściej opowiadały się przeciw Hanzie, a w sporach międzynarodowych trzymały stronę państwa polsko-litewskiego.

Pod koniec XV stulecia część krajów Europy Zachodniej rozpoczęła ekspansję morską. Polska szybko stała się potentatem w eksporcie drewna i innych materiałów potrzebnych do budowy statków - m.in. smoły i konopi na liny. Z czasem też zaczęło wzrastać w Europie Zachodniej zapotrzebowanie na polskie produkty żywnościowe (np. zboże). Eksport produktów rolnych w XV w. stworzył podstawy do dobrobytu ekonomicznego na następne stulecia.

Polecam do obejrzenia film:

Archeologia Polski- Prawo Magdeburskie, początki średniowiecznych miast – LINK:

<https://www.youtube.com/watch?v=xc-0T8I9veM>